

EN LØS KANON PÅ GLETSJEREN

■ SIMON MØLHOLM OLESEN

I 1738 indsendte den nederlandske resident i København en klage til konseillet, hvori han fremførte Nederlandenes krav på fiskeri og handel i Davisstrædet, som landets rederier havde bedrevet i mere end 50 år.¹ Anledningen var, at Danmark-Norge siden slutningen af 1720'erne havde gjort fremstød på den vestgrønlandske kyst. Da Christianshåb blev anlagt i 1734 ud til den attraktive Diskobugt, og da danske krigsskibe fik kongelig bemyndigelse til at hævde koloniernes territoriale rettigheder i 1736 og 1737,² var det en rød klud for nederlændernes øjne. I 1739 fik de dansk-norske bestræbelser på territoriell konsolidering et stærkt rygstød, da tre dansk-norske kaperskibe tog fire nederlandske hvalfangerskibe til prise efter et mindre søslag ud for Jakobshavn.³ I de efterfølgende årtier anlagde de skiftende handelskompagnier uimodsagt flere kolonier og udsteder langs med kysten. Trinvist blev grønlænderne afskærmet for den fremmede kontakt, der ifølge kolonimagten virkede forstyrrende på dens befolknings- og handelsregulering.⁴

Den dansk-norske indsats for at underlægge sig Grønland i 1700-tallet fulgte to hovedlinjer af ydre og indre konsolidering, der er nært forbundne, men som også potentielt kan forvirre, hvis de anskues enkeltvist. Når Thorkild Kjærgaard i nærværende debatsektion skriver, at Grønland ikke var nogen koloni, fordi middelalderens nordbohistorie fik danskerne til at behandle Grønland som et biland og grønlænderne som landsmænd,⁵ så er der tale om en uhensigtsmæssig adskillelse af hovedlinjerne og urimelig fremhævelse af nogle få delelementer. Kjærgaards fremhævelse og reducering af bestemte elementer inden for den samlede konsolideringsstrategi, krydret med et klassisk og materielt syn på kolonihistorien,⁶

1 Brev fra den nederlandske resident i København C. G. Coymans til Konseillet, 10. februar 1738.

2 Brev fra Kong Christian VI til deputerede for finanserne, 27. januar 1736; Instruks fra Kong Christian VI, 15. marts 1737. Territorialgrænsen blev i 1736-37 udvidet fra nogle få mil til 10-15 mil i omkreds af kolonierne. Sidstnævnte blev gjort til officiel politik, da kongen 9. april 1740 udstedte en plakat, der fastslog territorialgrænserne. Jf. Kongelig Plakat angående farven på Grønland, 9. april 1740.

3 Gad: *Grønlands historie*, 262-269; Gulløv et al.: *Grønland: Den arktiske koloni*, 80.

4 Selv om de nederlandske søfolk gradvist forsvandt fra de vestgrønlandske farvande i midten af 1700-tallet, så blev deres plads hurtigt udfyldt af britiske hvalfangere, der ivrigt opererede i strædet og langs kysten indtil første halvdel af 1800-tallet. Leinenga: *Arctische walwisingst in de achttiende eeuw*; Oslund: 'Greenland in the center'.

5 Kjærgaard: 'Kolonihistorie uden koloni'; Kjærgaard: 'Landsmænd', 109-118.

6 F.eks. skriver Kjærgaard i sin debatartikel i denne udgave af *Temp*, at: "Hans Egede gjorde ikke Grønland til en koloni. Tværtimod forhindrede han, [...] at Grønland blev en del af den moderne europæiske kolonialismes historie, hvor menuen for den indfødte befolkning i det

medfører, at han overser flere kardinalpunkter, der gav den dansk-norske tilstedeværelse i Grønland et tydeligt koloniale udtryk.

Da Hans Egede gjorde landgang i 1721, befandt han sig midt i en magtpolitisk pluralitet af konkurrerende kolonimagter. De ønskede alle at få andel i de værdifulde arktiske varer. Som modsvar begyndte ledende mænd fra Danmark-Norge at udklække en kolonisationsstrategi, der tilsigtede at konsolidere den ydre og indre tilstedeværelse. Hans Egede havde tidligt indset, at den ydre og indre konsolidering hang nøje sammen, hvis koloniprojektet skulle lykkes. Han skrev derfor til kongen i 1725, at "Landet maa alle Veigne paa de Folche rigiste Platzer med Colonier bedechis, fornødne Missionarier beskichis [og] de Wilde under Tucht og Disciplin holdis".⁷ Hans Egede forestillede sig dermed, at der skulle arbejdes på at afskærme kysten med kolonier og mandskab, så adgangen til den grønlandske befolknings produkter og sjæle blev indskrænket til Danmark-Norge.

Anlæggelse af kolonibyer, politiske proklamationer og militære aktioner blev det ydre resultat af denne strategi. Andre elementer gjorde sig dog også gældende. Nordbohistorien udgjorde f.eks. et interessant aspekt ved den ydre kolonisationsstrategi, men den var imidlertid ikke så enerådende i datidens egen forståelse af den dansk-norske tilstedeværelse, som Kjærgaard giver indtryk af.⁸ Nordbohistorien var brugbar til at retfærdiggøre den fornyede tilstedeværelse, fordi den tilstod Danmark-Norge medlemskab af en meget eksklusiv klub for tilbagevendende territorialmagter.⁹ Nordbohistorien blev f.eks. anvendt af Hans Egede og Jacob Severin, to af tidens førende grønlandspolitiske skikkelser, til at fastslå Danmark-Norges forrang i Grønland, når de skrev til et dansk og internationalt publikum.¹⁰

Alligevel kunne en fremstilling af nordbohistorien aldrig stå alene som ydre konsolideringsstrategi. Det blev f.eks. tydeliggjort, da den nederlandske resident som tidligere nævnt fejede danskernes krav til side med henvisning til nederlændernes årelange virksomhed i området. Den ydre konsolideringsstrategi skul-

Nordamerika, som Grønland er en del af, stod på racisme, folkemord, hensynsløs udbygning, kulturel destruktion og europæiske sygdomme. Kun det sidste undgik Grønland ikke". Den materielle læsning er blevet fremført ved flere andre lejligheder uden overvejelser om mere immaterielle målepunkter såsom ideologi, praksisformer og mentaliteter bidrog til at skabe en kolonial situation. Jf. Kjærgaard: 'Landsmænd'; *Jyllands Posten* 11.2.2015, Thorkild Kjærgaard: "Kolonitiden er et historisk falsum"; Kjærgaard: 'Kolonien Grønland: Et intellektuelt bedrag'.

7 Egede: *Relationer fra Grønland*, 143.

8 Jf. nærværende fodnote 6 og 11.

9 Altekamp: 'Italian colonial archaeology in Libya'; Munzi: 'Italian archaeology in Libya'; Mølholm Olesen: 'Hvorfor genoplivede Hans Egede nordboernes ruiner'; Mølholm Olesen: 'The scramble for Greenland'.

10 Mølholm Olesen: 'Hvorfor genoplivede Hans Egede nordboernes ruiner'; Mølholm Olesen: 'The scramble for Greenland'. Jf. Brev fra Jacob Severin til kong Christian VI, 21. januar 1737; Egede: *A description of Greenland*, 8-9.

le ligeledes understøttes af de fremvoksende kolonibyer, politiske proklamationer og militære aktioner. Krigskonjunkturerne i Vesteuropa fra 1740'erne indtil 1790'erne understøttede ydermere den ydre konsolidering, fordi Danmark-Norge fik tilstrækkelig ro til at realisere Egedes kolonipolitiske linje så godt, som den langstrakte og uvejsomme kyst muliggjorde, og som de fremmedes (aftagende) fangst- og handelsvirksomhed i eller nær Grønland tillod. Så nordbohistorien passede ganske udmærket som én blandt flere støttepiller i den ydre konsolideringsstrategi. Inddragelse af nordbohistorien ville derimod have virket som et u hensigtsmæssigt, ja unyttigt, røgslør på den indre konsolideringsproces.¹¹

Når Thorkild Kjærgaard således anfører, at dogmet "om grønlænderne som ligestillet nationalt mindretal inden for riget har ligget bag dansk(-norsk) grønlandspolitik siden Hans Egedes landing 1721", og som han begrundes med nordbohistorien,¹² så foretager han et iøjnefaldende analytisk fejlgreb. Han undlader nemlig at anerkende samspillet mellem hovedlinjerne i konsolideringsstrategien, og det medfører, at vigtige nuancer går tabt. Hans Egede og andre samtidige var gennem den praktiske erfaring blevet klar over, at grønlænderne ikke kunne tvinges til at indgå i samkvem med danskerne, hvis de ikke ville. Heller ikke selv om danskerne kontrollerede kysten.¹³ Lars Dalager bemærkede f.eks. i 1752, at grønlænderne uden videre udnyttede kystens uvejsomhed til at forsvinde, hvis danskerne blev alt for påtrængende.¹⁴ Problematikken blev yderligere accentueret, hvis der herskede magtpolitisk pluralitet på kysten, som tillod grønlænderne at søge alternativer.¹⁵ Netop derfor arbejdede Hans Egede, Jacob Severin og andre på, at kysten skulle afskærmes med kolonibyer og mandskab.

Eftersom den indre konsolideringsproces var præget af hensynet til den magtpolitiske pluralitet og den geografiske situation, så er det måske ikke så mærke-

11 Endvidere var det formentlig ikke tilfældigt at fremstillingen af nordbohistorien fra 1750'erne skiftede sit strategiske og territoriale islæt ud med et mere interesseret og undersøgende fokus. Skiftet indtraf netop i perioden, hvor den ydre konsolideringsstrategi havde kronede dage. Dette synes at knytte den strategiske brug af nordbohistorien til den ydre konsolideringsstrategi. Sammenlign f.eks. Hans Egedes bemærkninger over nordboernes ruiner fra 1723 med Egil Thorhallesens betragtninger over samme emne fra 1776. Egede: *Relationer fra Grønland*, 76; Thorhallesen: *Rudera*; Møhlholm Olesen: 'Hvorfor genoplivede Hans Egede nordboernes ruiner'. Jf. endvidere Kjærgaards udlægning af min forskning i Egedes brug af nordboruinerne, som hos Kjærgaard fejlagtigt bliver tolket som en del af såvel den ydre som den indre konsolideringsstrategi. Brugen af og interessen for nordboruinerne havde, som nævnt i brødteksten, ingen forbindelse til den indre konsolideringsstrategi. Kjærgaard: 'Kolonihistorie uden koloni', fodnote 3.

12 Kjærgaard: 'Kolonihistorie uden koloni', fodnote 6.

13 Hans Egede havde f.eks. forgæves forsøgt sig med disciplinerende vold mod åndemanerne, og godthåberne havde uden omtanke afstraffet en gruppe morderiske grønlændere med tampeslag i 1738. Hændelserne resulterede i grønlandsk uvilje og vrede imod danskerne. Jf. Gulløv et al., 64-67, 82-85.

14 Dalager: *Relationer*, 7.

15 Sveistrup: *Det Almindelige Handelskompagni*, 59; Gad, 261; Møhlholm Olesen: 'Kongekost'.

ligt alligevel, at danskerne tilsigtede at skabe et lempeligt samkvem med grønlanderne. Andet var i en grønlandsk sammenhæng simpelthen ikke muligt. Da den magtpolitiske pluralitet mindskedes, udgjorde de geografiske og økologiske forhold fortsat en svær forhindring for regulering langt op i 1800-tallet. De kolonipolitiske konfigurationer der f.eks. gjaldt i Dansk Vestindien, hvor slavebefolkningen var fanget på små øer og underlagt et nidkært reguleringssystem til at forhindre oprør, var aldrig tilstede i Grønland.

Men det betyder ikke, at man uden videre kan afvise at betegne Grønland som en koloni. Kolonialisme kan trods alt ikke nedkoges til slaveri og sukkermøller. Kolonialisme handler også om den sociale ingeniørkunst, der tages i brug for at skabe en relativt gnidningsfri og levedygtig kolonial situation. F.eks. har Søren Rud i sine studier af subjektiveringsprocesserne i 1800-tallets Grønland klargjort, at en subtil koloniguvernamentalitet, ikke ulig flere af de ovennævnte operationer i 1700-tallet, frembrød som ledelsesrationale i takt med øget institutionalisering efter 1835.¹⁶ Tilskyndelse og tilrettelæggelse var nogle af de greb, der i 1700- og 1800-tallet blev anvendt til kontrollere den grønlandske befolkning. Strategien gik f.eks. ud på at belønne adfærd, der kunne gavne indtjeningen og understøtte reguleringen.¹⁷

Når adskillelse af hovedlinjerne og fremhævelse af enkelte delelementer bruges som løftestang til at påstå, at Grønland ikke var en koloni, så tyder det på, at Thorkild Kjærgaard har en vis uvilje imod den indsigt, som kilderne tilbyder. Derfor tillod jeg mig at skitsere det afgørende samspil imellem den ydre og indre konsolideringsproces, som Kjærgaard reducerer til ukendelighed. Processen benyttede sig kun af nordbohistorien som delelement i den ydre konsolideringsstrategi, mens sentimentale nordbohistoriske årsager ikke havde nogen betydning for eller forbindelse til den lempelige og subtile regulering i kolonitidens Grønland. Denne reguleringsform blev praktiseret af ydre og indre nødvendighed. Intet andet. Blandt andet derfor var Grønland en dansk koloni.

LITTERATUR

Trykte kilder

- Altekamp, Stefan: 'Italian Colonial Archaeology in Libya 1912-1942'. I Michael L. Galaty og Charles Watkinson (eds.): *Archaeology under Dictatorship*, Boston: Springer, 2004, 55-71.
- Brev fra den nederlandske resident i København C. G. Coymans til Konseillet, 10. februar 1738. I Louis Bobé: *Diplomatarium Groenlandicum*, København: C.A. Reitzels Forlag, 1936, 261.
- Brev fra Jacob Severin til Kong Christian VI, 21. januar 1737. I Louis Bobé: *Diplomatarium Groenlandicum*, København: C.A. Reitzels Forlag, 1936, 243-247.
- Brev fra Kong Christian VI til deputerede for finanserne, 27. januar 1736, 27. januar 1736. I Louis Bobé: *Diplomatarium Groenlandicum*, København: C.A. Reitzels Forlag, 1936, 237.

16 Rud: 'Foucaults governmentality-begreb', 182-193; Rud: *Subjektiveringsprocesser*, 114-116; Rud: 'Visse klasser', 143-145; Rud: *Den rette blanding*, 84-112.

17 F.eks. Seiding: *Married to the daughters*; Toft og Seiding: 'Circumventing colonial policies', 105-129; Mølholm Olesen: 'Kongekost'.

- Dalager, Lars: *Grønlandske Relationer: Indeholdende Grønlændernes Liv og Levnet, Deres Skikke og Vedtægter*, København: G.E.C. Gad, 1915 [1752].
- Egede, Hans: *Relationer fra Grønland*, København: C.A. Reitzels Forlag, 1925 [1721-1736].
- Egede, Hans: *A Description of Greenland: Shewing the natural history, situation, boundaries, and face of the country*, London: C. Hitch, 1745.
- Gad, Finn: *Grønlands Historie, 1700-1782. Første halvbind*, København: Nyt Nordiske Forlag Arnold Busck, 1969.
- Gulløv, Hans Christian et al.: *Grønland – Den arktiske koloni*, København: Gads Forlag, 2017.
- Instruks fra Kong Christian VI for den kommanderende officer på den til Grønland opsendte fregat "Blaa Heyre", 15. marts 1737. I Louis Bobé: *Diplomatarium Groenlandicum*, København: C.A. Reitzels Forlag, 1936, 255.
- Jyllands Posten* 11.2.2015, Thorkild Kjærgaard: "Kolonitiden er et historisk falsum".
- Kjærgaard, Thorkild: 'Landsmænd', *Tidsskriftet Grønland* (2) 2014, 109-118.
- Kongelig plakat angaaende farten på Grønland, 9. april 1740. I Louis Bobé: *Diplomatarium Groenlandicum*, København: C.A. Reitzels Forlag, 1936, 285.
- Kjærgaard, Thorkild: 'Kolonien Grønland – Et intellektuelt bedrag', *noter* 210, 2016, 13-20.
- Kjærgaard, Thorkild: 'Kolonihistorie uden koloni – Om Grønlandsbindet i den nye danske kolonihistorie', *Temp – tidsskrift for historie* 17, 2018, 138-144.
- Leinenga, Jurgen R.: *Arctische walwisingst in de achttiende eeuw – De betekenis van Straat Davis als vangstgebied*, Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1995.
- Munzi, Massimiliano: 'Italian Archaeology in Libya: From Colonial Romanità to Decolonization of the Past'. I Michael L. Galaty og Charles Watkinson (eds.): *Archaeology under Dictatorship*, Boston: Springer, 2004, 73-107.
- Mølholm Olesen, Simon: 'Da kongekost blev indført i Grønland', *Siden Saxo* (3) 2016, 4-15.
- Mølholm Olesen, Simon: 'Hvorfor genoplivede Hans Egede nordboernes ruiner?', *Tidsskriftet Grønland* (1) 2018, 31-35.
- Mølholm Olesen, Simon: 'The scramble for Greenland: Re-governing an Arctic frontier in the light of competitive colonialism in the early 18th century', Aarhus: Udgivet paper, Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet, 2018.
- Oslund, Karen (2016): 'Greenland in the center: What happened when the Danish-Norwegian officials met English and Dutch whalers in Disko Bay, 1780-1820', *Acta Borealia*, 33 (1), 2016, 81-99.
- Rud, Søren: 'Foucaults governmentality-begreb og studiet af kolonialisme', *Den jyske historiker*, 116, 2007, 182-193.
- Rud, Søren: *Subjektiveringsprocesser i metropol og koloni – København og Grønland i 1800-tallet*, København: Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2010.
- Rud, Søren: 'Visse klasser: Samfundsorden og ledelse i 1800-tallets Grønland', *Temp – tidsskrift for historie*, 3, 2012, 130-155.
- Rud, Søren: *Den rette blanding – Oprindelighed og ledelse i 1800-tallets Grønland*, Odense: Syd-dansk Universitetsforlag, 2017.
- Seiding, Inge: *Married to the daughters of the country: intermarriage and intimacy in Northwest Greenland ca. 1750-1850*, Nuuk: Upubliceret ph.d.-afhandling, Ilisimatusarfik, 2013.
- Sveistrup, Poul: *Det Almindelige Handelskompagni 1747-1774 – Med særligt henblik paa dets virksomhed i Grønland*, København: C.A. Reitzels Forlag, 1943.
- Thorhallesen, Egil: *Efterretning om Rudera eller Levninger af de gamle Nordmænds og Islænders Bygninger paa Grønlands Vester-Side, tilligemed et Anhang om deres Undergang sammesteds*, København: August Friderich Steins Forlag, 1776.
- Toft, Peter Andreas og Inge Seiding: 'Circumventing colonial policies: Consumption and family life in the early nineteenth-century Disko Bay'. I Magdalena Naum og Jonas Nordin: *Scandinavian colonialism and the rise of modernity*, New York: Springer, 2013, 105-129

SIMON MØLHOLM OLESEN
PH.D.-STIPENDIAT I HISTORIE
AARHUS UNIVERSITET
HISSMO@CAS.AU.DK